

אף על פי כן הדור קבלוה בימי אחשוורוש

פורים הוא בעצם מעין מתן תורה – 'הדור קבלוה בימי אחשוורוש'. מתן תורה שהיה בהר סיני קשור להארה של בית ראשון והתורה שבכתב, ומתן תורה שהיה בפורים קשור להארה של בית שני והתורה שבעל פה. אפשר לתאר שלושה מהלכים על מתן תורה ופורים, אתחיל בקשה ובסוף אגיע לרך.

משל הקדמוני

המשל והנמשל

התורה היא 'משל הקדמוני'¹, היא משל של הקב"ה שהוא קדמונו של עולם. בעצם יש נמשל שאותו רוצים להסביר, וכדי שנבין אותו משתמשים במשל. הנקודה החשובה היא שהמשל והנמשל אינם מאותה מהות. התורה בנויה משני רבדים, המשל והנמשל, המשל הוא סיפור שמסביר מאוד טוב את הנמשל אבל הוא לא מהמהות שלו, יש לו מהות אחרת לגמרי.

התורה אמנם מתארת את הקב"ה, לכן חז"ל אומרים 'אשרי מי שבא לכאן [לעולם הבא] ותלמודו בידו', כיוון שיהיו לו משלים שבעזרתם הוא יוכל לשבת ולהבין את קדמונו של עולם, 'ליהנות מזיו השכינה' ולהיפגש עם הנמשל. בלי המשל לא ניתן להבין את הנמשל. אבל בסופו של דבר הם לא אותה מהות, אלא שני דברים שונים.

כדי להבין היטב את המושג 'משל הקדמוני', צריך לחזור להסביר שלושה מושגים. המושג הראשון שאנחנו רגילים אליו הוא 'ממלא עולמים', זו הופעה של הקב"ה שמסבירה את העולם באופן שהוא עולם אלוהי. המושג השני 'סובב עולמים', הוא לכאורה החידוש הגדול כיון שהוא מתאר שהקב"ה יותר מקורי מהעולם ונותן לו את המשמעות שלו. אבל בעצם שני המושגים האלו עדיין שייכים לעולם ובאים בשבילו, הם עדיין אינם קדמונו של עולם – הדבר אותו אני מחפש הוא הנמשל ולא המשל. המושג שמתאר את הנמשל הוא ה'אין', הוא מתאר את הקב"ה עצמו. האין בא לידי ביטוי במעמד הר סיני.

מעמד הר סיני

למה בכלל היה צריך את מעמד הר סיני, הרי כתוב שגם במצרים עם ישראל למד תורה? התשובה פשוטה, במצרים הם למדו את המשל אבל לא את הנמשל, ובמעמד הר סיני

¹ שמואל א, כד, יג, [וברש"י שם].

הם ראו איך שהנמשל מתלבש² במשל. במעמד הר סיני הם ראו שהמשל וקדמונו של עולם הם דבר אחד. לכן מתן תורה נקרא: 'לחבק את המלך', בגלל שאין תורה לבד, אלא אפשר גם לחבק את המלך.

הנקודה החשובה בהסבר הזה היא, שלא ניתן להגיע למדרגה של השלמות (של המשל הקדמוני), בלי 'ביטול'. בגלל שאם המשל עומד כשלעצמו ולא מתבטל, הוא לא מסוגל להכיל בתוכו את הנמשל, ואז אדם מגיע למשל אבל הוא שוכח לחפש את הנמשל, את הקדמון. אדם יכול ללמוד תורה כל החיים שלו אבל לעולם לא לפגוש את הנמשל, לכן מעמד הר סיני בנוי על ביטול.

הביטול שמדובר כאן הוא נורא ואיום. תחילת הביטול היה במצרים, שם הקב"ה שבר את הרוח של עם ישראל. במקום להיות נשיאי עולם, בני אברהם יצחק יעקב, הם נעשו עם של עבדים. אבל הביטול הזה עוד לא הספיק, לכן כשהם הגיעו למעמד הר סיני הם היו צריכים לעבור שלב נוסף בביטול – 'פרחה נשמתם'.

הסיבה שפרחה נשמתם היא מכיוון שכאשר האור של קדמונו של עולם, שהוא האין, מאיר, הכל מתפרק. הביטוי לכך בתודעה של בני אדם הוא שהם עבדים של הקב"ה, לעבד אין אישיות, הוא עושה מה שאומרים לו. 'פרחה נשמתם' מבטא שכל הממדים שיש בנו, הממלא והסובב, פשוט נעלמו, ומה שנשאר הוא האין. אבל גם אחרי המדרגה הזו הייתה עוד שבירה, 'כפיית הר כגיגית'. תתארו לכם מישוהו שאוהב אתכם, הוא כל כך אוהב אתכם עד שהוא מחבק אתכם. אבל הוא כל כך מחבק אתכם, מלפנים ומאחור, ביד קשוחה, ומסובב אתכם אליו, ועכשיו אתם מסתכלים פנים בפנים, אין ברירה, אתם חייבים להסתכל אחד בשני. כפיית הר כגיגית היא 'אהבה רבה' שמסובבת אותנו כמו גיגית שמקיפה את האדם, היא עוטפת ומחבבת אותנו ובעצם לא נותנת לנו ברירה אלא להסתכל בעיניים – הכל בשם האהבה.³

הדור קבלוה

אבל גם אחרי מה שקרה במצרים ובמעמד הר סיני, הן על ידי 'פרחה נשמתם' והן על ידי 'כפיית הר כגיגית', הביטול עדיין לא היה שלם – 'וקבלו היהודים את אשר החלו לעשות', כל מה שתיארנו עד עכשיו הוא רק 'החלו לעשות', הוא עדיין לא גמר הביטול, אלא רק ההתחלה.

² מתלבש הוא מלשון לבוש, בניגוד למלבוש. עיין לקמן עמ' 7, 'התורה'.

³ אני חושב שזו הסיבה שבנוסח ספרד לא אומרים 'אהבה רבה' אלא רק 'אהבת עולם', כיוון שזה אור גדול כל כך שאנחנו לא יכולים להכיל אותו בעולם הזה. [א.ש.ל.]

גמר הביטול היה בפורים: המצב של עם ישראל היה חמור, הם היו אחרי חורבן הבית, אחרי שהם נהנו מסעודתו של אותו רשע והשתחוו לצלם (מגילה יב א), אבל בכל זאת היה בהם משהו יותר גדול – שהם היו מוכנים למות למען הקב"ה. הטעם הרגיל באהבת ה' הוא מפני שהקב"ה הוא החיים שלנו, אבל למות למען הקב"ה זה דבר חסר טעם. לכן פורים הוא בחינה של מעבר לדעת, מעבר לכל טעם, ביטול מוחלט. העניין של פורים הוא המוכנות למות למען הקב"ה – הוא יותר ביטול מכל הביטולים שתיארנו. מכיוון שהוא ביטול יותר גדול הם גם זכו להארה של החיבור למשל הקדמוני בהארה יותר גבוהה, כיוון שהתברר איך שהמשל, האור הממלא והאור הסובב, בטל כולו בפני הקב"ה עצמו, עד כדי כך שאנשים מוכנים למות ולמסור את הנפש.

על פי ביאור זה מובן ההבדל בין היין של פורים ליין שמקדשים בו בשאר החגים. בפורים אדם צריך להתבסס עד דלא ידע, בלי גבולות בכלל, בגלל שפורים הוא הסוד של הביטול המוחלט, שאדם מוכן לבטל את כל מהותו בפני הגודל האלוהי. לכן חייב לבסומי עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, מכיוון שבמדרגות האלו אין הבדל בין למעלה למטה, אלא הכל בשווה והכל מואר באור אחד.

למה קוראים למרדכי 'יהודי', הרי הוא איש ימיני (משבט בנימין)? הסיבה לכך היא, שיהודי הוא מלשון הודאה. כמו אדם שמודה לחברו על שהוא טעה וחברו צדק. כלומר, יש כאן עניין של 'כמים הפנים לפנים', כשהפנים שלנו רואות את הפנים של הקב"ה אנחנו מודים שהוא צודק ואנחנו טועים – זה נקרא יהודי. לכן המן רצה להרוג את היהודים, יכול להיות שהיו שם גם משבטים אחרים, אבל הוא רצה להרוג את היהודים, את כל מי שהיש בטל אצלו באין. בגלל שהעניין של המן הוא לפורר את החיבור בין המשל לבין קדמונו של עולם, להפריד בין האור הממלא והסובב, לבין הקדמון. לכן המן רצה להשמיד את כל מי שהפנים שלו אומרות לקב"ה טעינו ואנחנו מבטלים את דעתנו לפניך. מי שמוכן לעשות את המהלך הזה, לראות איך שהתורה לא נלמדת כשלעצמה כיוון שהיא רק משל, אלא ללמוד את התורה כביטול לקדמונו של עולם, אדם כזה הוא יהודי.

גם השם מרדכי מעיד על התכונה של ההתהפכות הגמורה, הוא נקרא מור דכי – מירא דכיה (מגילה, י, ע"ב). מור הוא בושם שיוצא מחיה טמאה, היכולת לקחת חיה טמאה ולהפוך אותה לדבר שניתן להריח (ויש שיטות שאף ניתן לטעום), אפשרית רק אם הוא עבר ביטול. זו התהפכה גמורה, שכל האישיות נמחקת ונוצרת אישיות חדשה.

שוב רואים את עניינו של הביטול שהפנים של האדם ושל עולמות שאנו חיים בהם, מתבטלים באופן מוחלט ומאבדים את כל הצורה שלהם בפני עולמות של אור אין סוף.

סיכום למהלך ראשון

ההסבר הזה קשה. הוא לא קשה במובן שיש עליו קושיה, אלא במובן שהוא לא רך. לפי ההסבר הזה יכול להיות יהודי ששומר תורה ומצוות, הולך עם טלית ותפילין ועמל בתורה כל החיים שלו. אבל אם הוא לא עובר את התהליך של הביטול הזה בתוכו, בעצם הוא לא קשור לקב"ה, המשל והנמשל לא מחוברים אצלו ובעצם הוא לא קיבל את התורה.

יש עוד נקודה חשובה לפי השיטה הזו: ששום דבר מכל המהלך הזה לא נעשה מאליו. כלומר, גם אם אדם לומד תורה וגמרא ואפילו מחבק את המלך, אם הוא לא יודע שהוא מחבק את המלך אז הוא לא עשה את הפעולה הזו.

המהלך הזה חשוב מאוד, הוא תורה של אחד מגדולי ישראל.⁴ הוא קשור הרבה לתחושה העמוקה של עם ישראל בגלות, שהיו תמיד מדוכאים ומושפלים תחת האומות. אבל הוא תחושה שנמצאת לא פחות בדור שלנו, כאשר יש אנשים שגדלו על הברכיים של סטלין, או אפילו על ברכי בן גוריון, ופתאום דברים מתחלים להתפרק להם. פתאום אדם מגלה שרוסיה היא הדבר הכי מכוער שקיים, אחר כך מתברר לו שכל הביטחוניזם הוא דבר חסר משמעות, אדם כזה מסתובב ברחובות תל אביב, מחפש לנשום משהו קצת רוחני ולא מוצא כלום. אז מובן מאוד שהכיוון הזה יכול לתת לו מענה, כיוון שיש משהו אמיתי בצורה הזו של הביטול, הוא מרגיש צורך למחוק את כל האישיות שלו, ולהתבטל בפני הקב"ה.

היש ה' בקרבנו אם אין

האין והיש

יש דבר אחד ברור שכולם מסכימים בו: הנושא של יציאת מצרים ומתן תורה הוא החיבור בין ה'אין' וה'יש'. ולהיפך, הנושא של המן ועמלק הוא גסות רוח, שהוא לא מסכים לבטל את המשל בפני קדמונו של עולם. אבל אפשר להבין את זה אחרת לגמרי.

המהלך השני הוא של הלשם⁵, הוא ממש פלא פלאים. הלשם מביא את מאמר הזוהר על הפסוק: "ויקרא שם המקום מסה ומריבה, על ריב בני ישראל ועל נסתם את ה' לאמר: **היש ה' בקרבנו אם אין**" (שמות יז ט). לכאורה קשה מאוד: עם שיצא ממצרים, עם שראה את כל המכות שהמצרים קבלו, את קריאת ים סוף, מתן תורה וכל החיים הניסיים במדבר, איך הם יכולים להטיל ספק בהמצאות ה' בקרבם? ! הרי זה לא דור של הסתר אסתיר, דור שבו לא רואים את הקב"ה, אז מניין ההתנתקות הזו? !

⁴ האדמו"ר הזקן, 'תורה אור', דף צח, 'חייב אינש לבסומי'.

⁵ 'לשם שבו ואחלמה', ספר הדע"ה, חלק ב, דרוש ה', ענף ד, סימן ג.

לכן ודאי שלא זו הייתה כוונת שאלתם, אלא הם שואלים: האם 'הוי'ה' מאיר בנו או שה'אין' מאיר בנו, 'היש הוי'ה בקרבנו – אם אין'. שם הוי'ה והאין מקבילים לכינויים 'זעיר אנפין' ו'אריך אנפין'. זעיר אנפין הוא המשל, הוא האור האלוהי שנמצא ב'ממלא' וב'סובב', והעיקרון שלו שהוא עובד על פי שכר ועונש. הוא יושב בתוך הראש של העולמות ובוחר כל דבר מבחינה אלוהית, האם הוא טוב או שהוא לא טוב, טהור או טמא, מותר או אסור. לעומתו, אריך אנפין מתאר את הקב"ה עצמו, שהוא האין.

השאלה שבני ישראל שאלו היא, האם הגאולה שמאירה בנו היא על פי זעיר אנפין, או על פי אריך אנפין. זעיר אנפין בוחר את הדברים על פי שכר ועונש, על פי המצוות, ממילא הם אמרו למשה: איך אתה רוצה שהקב"ה יגאל אותנו, הרי אין פינה במצרים שאין בה עבודה זרה שלנו, ודאי שאנחנו חייבים ולא זכאים. ואילו האין לא בוחר על פי שכר ועונש, אלא הוא עובד על פי ברית אבות. לכן למרות שבאמת 'הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה', יש גאולה, יש מדרגה של ברית אבות, שהיא האין, והיא המדרגה שמאירה ומובילה.

החטא שלהם לא היה חוסר אמונה בקב"ה, אלא חוסר אמונה בעצמם.

הלשם כותב⁶ שהבעיה הזו חוזרת גם אצל גדולי עולם, היא נמצאת אצל אברהם, אצל יעקב ואצל משה. יעקב חולם חלום, הוא רואה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע לשמים. הוא רואה מלאכים עולים ויורדים, והוא רואה גם מלאכים אחרים שעולים ויורדים, והוא רואה עוד מלאכים שעולים ואחרי הרבה זמן גם הם יורדים. ואז הקב"ה אומר לו 'עכשיו אתה תעלה', והוא לא עולה. למה הוא לא עולה? בגלל שהוא לא מאמין בעצמו. הקב"ה אומר לו שבגלל שהוא לא מאמין בעצמו הילדים שלו יהיו בגלות מצרים, אם הוא היה מאמין בעצמו ועולה, הוא היה נגאל. ככה גם לגבי אברהם בברית בין הבתרים, ששואל 'במה אדע כי אירשנה?'. ואותה בעיה חזרה גם אצל משה, כשהקב"ה אומר לו לגאול את ישראל והוא לא רוצה. אין הכוונה שהוא לא רוצה לגאול את ישראל, אלא הוא אומר שברור שהם לא זכאים ואם הם לא זכאים הרי שזו לא הגאולה האחרונה, משה מוכן לגאול אותם רק גאולה אחרונה, גאולה מלאה ומושלמת.

בסופו של דבר, דור המדבר היו אנשים כנים ונורמליים שיודעים בדיוק מי הם ולא מוכנים לזייף. הם יודעים על קיומו של הקב"ה, יודעים על הניסים שלו ועל כל פועלו, והם אומרים לו 'תראה מי אנחנו'. לכן הם מפחדים שהכל יהיה זמני ולא נצחי. החטא שלהם היה שהם לא הבינו שהאין נמצא כל הזמן.

⁶ שם, סימן ד-ה.

אבל יש הבדל גדול בין ההסבר הקודם לבין ההסבר של הלשם. האופן בו האין נוכח הוא לא בצורה של אהבה מסותרת – שרק כשהאדם שבור ועבד, ורק כאשר מישוהו תופס וחונק אותו ומכריח אותו להסתכל עליו, ורק כאשר הוא מוכן למות, רק אז האין נמצא. לא, הרי זה היה החטא שלהם – שהם לא הבינו שהאין נמצא כל הזמן.

הקב"ה לא בא בטענות על בריותיו מכיוון שהם בני אדם, וזה בסדר שהם בני אדם, אבל הוא בא בטענה על כך שאנשים לא עובדים. כלומר, אדם שמסיק את המסקנה שהוא לא ראוי ולכן הוא לא מאמין בעצמו, הוא חוטא. אבל אדם שיודע בדיוק מי הוא, ללא שום זיוף, ובכל זאת הוא עובד את ה' ומתאמץ, הוא הדמות שיש לה אמונה וביטחון בקב"ה.

יש שלושה דברים שנמצאים בתור מציאה, הכוונה שהקב"ה המציא אותם לא בצורה של סיבה ומסובב. הראשון הוא אברהם, השני הוא מלכות בית דוד, והשלישי הוא עם ישראל. מלכות בית דוד היא התנוצצות מלכותו של הקב"ה, היא לא קשורה לסיבה ומסובב, היא נמצאת וקיימת ללא שינוי. אפילו כשמלכי בית דוד חוטאים, החטאים שלהם נמצאים בתוך המדרגה של האין ושל סגולת ישראל. אפשר לומר שבגלל המדרגה של סגולת ישראל הם חוטאים את החטאים שלהם. כך למשל צריך להבין את החטא של מנשה⁷. ובאופן קצת שונה אצל חזקיהו עצמו, כאשר הוא קיצץ דלתות היכל ושיגרם למלך אשור ולא הודו לו חכמים⁸.

הדבר המופלא שיוצא מכל ההסבר הזה הוא שסגולת ישראל כל הזמן עובדת – בעצם כל מהותו של עם ישראל היא נס, לכן לא רק שאנחנו נמצאים בתוך ברית אבות, אלא ברית אבות פעילה כל הזמן. כוונתי לומר שלא צריך לחבר את האין אלינו, הוא פשוט נמצא ופועל, וכל מה שאנחנו צריכים הוא ללמד זכות על עצמינו ועל שם הוי"ה, שלמרות הכל סגולת ישראל נמצאת ופועלת. כדי לחבר את המשל לנמשל לא צריך לעשות פעולה אקטיבית של ביטול, כיוון שהוא נמצא מאליו. הדבר הזה נקרא להאמין בקב"ה.

בחירה חופשית

דווקא ההסבר של האין שנוכח כל הזמן נותן מקום לבחירה חופשית – כמו שהרב כותב⁹ על הקדושה של ארץ ישראל, שגם כשהקדושה שבטבע מאירה עדיין יש מלחמה אבל היא

⁷ יש הבדל בין העבודה זרה של אומות העולם לעבודה זרה בעם ישראל, אצל אומות העולם היא באה מתחושת ריק וניכור, ואילו בעם ישראל היא מגיעה מרצון לדבקות מוחלטת. עיין בעין איה שבת, ט, א. [א.ש.ל].

⁸ הסיבה שהוא כל כך החניף למלך אשור היא בגלל שהוא כל כך האמין בבחירה ובאחריות של עם ישראל אבל חטא בכך שלא היה לו ביטחון בברית אבות שמנהיגה את המציאות. [א.ש.ל].

⁹ אורות, אורות התחיה, פרק כח. עיין גם מאמר הדור, (עקבי הצאן עמ' קיב, 'התחיה').

מלחמה אחרת לגמרי. לכן גם כשהמצב באמת נראה נורא ואיום, צריך ויש טעם לעבוד, ודווקא זה נקרא להאמין ולבטוח בקב"ה. בעצם יוצא שאדם צריך פחות להסתכל על החטאים והחולשות שלו ויותר לעבוד, כיוון שהקב"ה לא בא בטענות לבריותיו. יש קשיים והקשיים הם ברורים, ובתוך המצב הזה אדם עובד וקשור לקב"ה.

הדוגמה לדבר הזה היא כמו חייל בסיירת מובחרת, הוא לא צריך עונשים כדי לשמור על משמעת, כיוון שהמוטיבציה שלו היא מאה אחוז. ממילא סומכים עליו. אבל גם במקום כזה יש טעויות, ולטעויות עלולות להיות השלכות גורליות, בכל זאת הן טעויות של אדם שחי באופן גדול.

התורה

לפני שנחזור לדבר על הביטוי 'משל הקדמוני', יש דבר אחד ברור, אצל הלשם ואצל ר' חיים מוולוז'ין התורה איננה משל, התורה היא מלבוש (נפש החיים, שער ד, פרק י). 'מלבוש' איננו כמו 'לבוש', הלבוש והאדם אינם זהים, לבוש שאדם לובש בבוקר לא בטוח שהוא ילבש בערב, יכול להיות שיהיו לו לבושים טובים יותר. אבל מלבוש הוא הדבר עצמו שמופיע. לכן כשאדם לומד תורה הוא לא צריך דבקות בשביל לחבר את התורה לקב"ה, אלא התורה כשלעצמה מחוברת. היא מחוברת באופן מהותי ואובייקטיבי, אבל גם באופן תודעתי. לכן האדם רק צריך לשבת וללמוד ולמרות כל הכישלונות והחולשות בסופו של דבר התורה תתקן אותו.

יוצא מהלשם שדווקא אדם שהוא 'פרומר' ובודק את עצמו כל הזמן, אם הוא ירא שמים או לא ירא שמים, אם הוא עשה טוב או לא עשה טוב, כן ביטול או לא ביטול, בכל הדברים האלו עמלק תופס אותו. אבל כשאדם יודע שבכל מקרה, לא משנה אם הוא יש או אין ולא משנה אם הוא צדיק או רשע, ברית אבות נמצאת והאין מאיר, רק כך הוא מנצח את עמלק.

למרות שהאין לא עובד על פי שכר ועונש, יש בתוכו גם שכר ועונש, מכיוון שבסופו של דבר אדם רוצה שהפעולה תצא מדויקת. אפשר להביא לזה דוגמה מנגן בליגה א', הוא מנגן היטב כיוון שאיננו יכול לסבול זיוף. לא יעלה על דעתו לנגן רק כדי שלא יפטר אותו, הרי הוא מחפש את ההרמוניה שיש בעולם, זה משהו עקרוני ומוחלט באישיות שלו.

טל שעתיד להחיות בו מתים

המהלך השלישי הוא השיטה של הרב. נראה דברים מקבילים למה שדברנו קודם.

שמחה ושיכרון

דברנו בעבר על המדרגות של החכמה והבינה¹⁰, שבשתייהן יש שמחה ושיכרון. את המדרגה של החכמה ניתן לפגוש בעולת התמיד¹¹, בה רואים שזו מדרגת שמחה גבוהה שהיא החכמה, ויש בה שיכרון. זו מדרגת שמחה שקשורה למקור החיים¹². והיא השמחה שמאירה גם בפורים¹³.

המדרגה השניה, היא המדרגה של הבינה. זו המדרגה של נדב ואביהו שנכנסו אל הקודש שתווי יין^{14,15}. שמחה זו מעלה את האדם למבט של החיים במובן השלם שלהם, שהם הארה אלוהית שנקראת 'אלוהים חיים'¹⁶.

רגליים של ברזל

אפשר להבחין במדרגות האלו כאשר רב יהודה הולך לבית חמיו¹⁷, המדרגה הראשונה היא כאשר הוא נכנס פנימה אל בית חמיו¹⁸, והמדרגה השניה היא כאשר הוא עומד על פתח

¹⁰ על פי אורות הקודש ב, רפג-רפו.

¹¹ 'בקודש הסך נסך שכר לה'. ... ביסודה של תורה שהחכמה והשמחה מתחברות בה ... וכשם שהשכרות היא פוגמת בחיים הרגילים, ככה השמחה העליונה, כשהיא באה מרוב טובה למעלת השכרות, זהו אור החשק הנשגב, שכל החושים החצוניים מסתלקים מפני גדולת האור האלהי'. (עולת ראייה א, עמ' קלב)

¹² 'השמחה היא להם מקור החיים ומאור הרחבתה ימלאו החיים קדש ודעת... שמחת היין המתנסך כניסוך המזבח בקדושה עליונה'. (עין איה שבת, פרק שישי, קיד)

¹³ 'ידוע מדברי חכמים אמתיים, שהארת פורים גדולה למאד וקדושה גדולה מאירה בו בעולם. ... כי השמחה היא מעלה גדולה דבקה עם אור השכל בעצם'. (עולת ראייה א, עמ' תלט-מ, 'לעשות פורים')

'שמתגלה הארת אבא אשר הוא טמיר וגניז מכולהו וכו'. והנה הארה הזאת לא היתה לא בשבת ולא ביום טוב, אלא בפורים לבד'. (הערת הרצ"ה, עולת ראייה ב, עמ' תפד)

¹⁴ 'נדב ואביהו אשר בזריחת פאר רוחם שאבו אז ממעיין הבינה, המוכנה כבר להאציל אצילות מוגבלה, להיות משתווה לערכי עולמים...'. (אורות הקודש ב, עמ' רפו)

'ונחלי עדנים שוטפים וזורמים ברוח בינה, אשר בדברי אלוהים חיים, שעל ידם שואבים הם כל צמאי נהרת הקודש את אור הקודש בחסן עוזו'. (שם עמ' רפד)

'באים אל הקודש שתווי יין ... מתוך הכרה של גדלות פנימית. ועומק גדול של קדושה זו צריכה להבטל בפני מקור התורה. ונקדש בכבודי'. (אורות הקודש ג, עמ' שס) [השכרון הזה מופיע בצורה מתוקנת כאשר הוא מכיל בתוכו את הביטול בפני מקור החיים, ואז יש בינה מעלת שכרות בפני עצמה ללא חטא. א.ש.ל.]

¹⁵ מדרגה זו מוסברת בהרחבה אצל עוקבן בר נחמיה. עין איה שבת, פרק חמישי, פג.

¹⁶ 'תאר החיים בשלמות צביונם, התאר חי באמת מונח הוא על תכן שיפעת החיים הולכת ומתוספת בו תמיד, והולך הוא מחיל אל חיל. וברכת החיים הזאת ומקורה בעולמים כולם הוא רק אור אלוהים חיים...'. (עולת ראייה א, עמ' נ, 'גדל אלוהים חי')

¹⁷ עין איה שבת, פרק שמיני, ח.

¹⁸ אם נדייק יותר, יש קצת הבל בין החותן עצמו לבין פנים הבית, ובעצם המדרגות האלו מתפרטות יותר. אבל כרגע אין זה המקום והזמן.

הבית. המדרגה של פתח הבית היא שמחה של 'אין שמחה כהתרת הספקות'¹⁹. זו שמחה של השכלה, שקשורה לחיים ול'אלוהים חיים', איתה אפשר להסביר, גם את חללו של עולם, שהם הדברים הטפלים וחסרי המשמעות, וגם את החול, באופן שבא לאו דווקא מתוך בית המדרש.²⁰ השכלה זו היא פתח להנהגה מדינית.²¹ אבל בבית עצמו יש שמחה גדולה יותר. היא לא שמחה של החיים ואלוהים חיים אלא של מקור החיים. הקדושה של מקור החיים לא באה להחיות, אלא היא החיים מצד עצמם.²² לכן הרב כותב שבבית עצמו כבר אין יחס לעולם, אין בדיחי, יש שם רק גיל ורעדה.²³

אפשר להבין שבבית של החותן יש סוג של נכות, כיוון שכשאין יחס לעולם המשמעות היא שאין רגליים. אבל בעצם יש יחס, אבל הוא אחר שקשור אל החותן עצמו.

היחס של פתח בית החותן רואה את העולם מצד ההעלם, זו התכונה שהקב"ה מסתתר שהיא ה'יראה'. העובדה שהקב"ה מסתתר יוצרת את הספקות, אבל בעצם היא מאפשרת שתהיינה לנו השכלות אלוהיות.²⁴ לעומת מדרגת היראה נמצא היחס של בית החותן שהוא בא מצד האהבה, שהכל נמצא אצל האוהב, זו 'אהבה רבה'. הסיבה שלא רואים את העולם היא בגלל שלא רואים את ההעלם, אבל כן רואים את העולם מצד התופעה עצמה, איך שהכל נמצא אצל הקב"ה. היחס של בית החותן הוא 'אחת דבר אלוהים', והיחס של פתח הבית הוא 'שתים זו שמעתי' ובו מופיעה התופעה עצמה מצד עצמה ומצד התארים.²⁵

הקדושה שמאירה במתן תורה היא הקדושה של מקור החיים. אמנם היא קדושה שנמצאת מחוץ לעולם (הכוונה מחוץ להעלם) אבל אין הכוונה שהיא קדושה שאין בה רגלים בכלל, אדרבה יש בה רגלים מסוג אחר – הרגלים של החותן עצמו, שהן רגלים של ברזל. רגלי הברזל שייכות לקדושה שבטבע. הרב מסביר את המדרגה הזו בהקשר לשבעת המינים ש'כל הקרוב לארץ קודם לברכה'.²⁶ הארץ הראשונה בפסוק היא הצד הרוחני של הארץ

¹⁹ זו המדרגה של הבינה, שהיא שורטת את הנפש ויוצרת תהליך של דעת. עיין עין איה שבת, פרק ראשון, נט; פרק שני, לד; אורות הקודש א, עמ' רז; ראש מלין, שורש 'אם' (עמ' קכג בהוצאת מכון הרצ"ה); עולת ראה א, עמ' לב, 'מתאימים'.

²⁰ עיין אורות הקודש ג, עמ' שמא, פרק כו.

²¹ עיין: עין איה שבת, פרק שמיני, ח; ועין איה ברכות, פרק שביעי, כו.

²² 'החיים מתחילים להתייחס במקום שיש יחס אל המות, במקום שיש מה להחיות, שאם שפע החיים לא יזל שם הרי השלילה של החיים מתגלה שמה, שהוא המות. אבל המקור של החיים הוא תוכן החיים, שהחיים הם שם עצמיים, לא מצד שלילת המות שהם מסבכים...'. עולת ראה א, עמ' כא, 'כי עמך'.

²³ 'בדיחי' היא שמחה במובן של התרת הספקות, ו'גיל ורעדה' היא שמחה במובן של המפגש עם הדבר עצמו. [א.ש.ל.]

²⁴ עיין עין איה שבת, פרק שני, קעא; אורות הקודש א, רז.

²⁵ ראה במאמרו של הרב אמנון 'בקשו פני', 'מעשה חושב' כרך א, עמ' 55.

²⁶ עין איה ברכות, פרק שישי, מ.

והארץ השניה היא הצד החומרי של הארץ. רב המנונא מבין שאלו אינן רגלים רגילות אלא רגלים של ברזל. הרב מסביר שהעובדה שיש לעם ישראל רגלים של ברזל היא בעצם התשובה ל'שלושת השבועות'. המשמעות שלהם היא לרונן על העולם מצד אהבה רבה, ולא מצד אהבת עולם (שהיא האהבה של מדרגת היראה²⁷).²⁸ אהבה רבה היא איך שהאוהב מכיל בתוכו את הנאהב, ממילא אין בה מישהו שמחבק אותי ומכריח אותי להסתכל עליו בעיניים. מה שחשוב לעניינינו שכאשר נפגשים עם המדרגה של האין, שהיא החותן עצמו, יש רגלים.

התמצית

לתכונה של האין שנמצאת אצלנו הרב קורא 'תמצית'. התמצית קשורה לאפר שנשאר על גבי המזבח לאחר גמר העיכול של הקרבנות. את האפר הזה לוקחים, חלקו שמים ליד המזבח והנשאר מוציאים מחוץ למחנה²⁹, מצווה זו נקראת 'תרומת הדשן'.³⁰

מדובר על האפר שנשאר לאחר הקרבת עולת התמיד, החטאות ושאר קורבנות – כל הקורבנות האלו באים לכפר על חטא, בין אם הוא פרטי ובין אם הוא כללי³¹. היה אפשר לחשוב שהנקודה הפנימית שמניעה את כל החטאים היא סיטרא אחרא, אבל באמת הדבר שנשאר אחרי כל תהליך ההקרבה הוא הדשן. תרומת הדשן באה לבטא שהנקודה הפנימית שנשארת אחרי כל התהליך של הקורבן היא אלוהית.

תרומת הדשן היא 'ברית אבות' שנמצאת כאן – תמיד יש ברית אבות, גם כאשר בתהליכים הבחיריים יש את החטאים הכי קשים שיש. הנקודה היא שזו מדרגה שלא קשורה לשכר ועונש, לכן גם אחרי כל המעשים שאדם עושה ואחרי כל הבירורים שאדם עובר, היא תמיד נמצאת ופועלת.

ברית אבות היא מדרגה שקשורה לקב"ה תמיד, היא תמיד מלווה אותנו ואף פעם לא אובדת ממנו. הרבה פעמים היא גורמת שיש לאדם מעלה שהוא אפילו לא שם לב אליה, וגם אם ישאלו אותו איפה המעלה הזו והוא יסתובב אחורה לחפש את עצמו, הוא לא יראה אותה. בגלל שהמעלה של האדם היא לא דבר שניתן להביט אחורה ולהסתכל עליו.

²⁷ עיין עין איה שבת, פרק שני, קנט. [שהיא אהבה שונה מהאהבה המתוארת בסעיף קעא. א.ש.ל.]

²⁸ עיין אורות, אורות התחיה, כא. ועיין גם בהערות הרצי"ה על עולת ראייה, עולת ראייה ב', עמ' תסח-תסט.

²⁹ קשור גם לשני הפרים של ראש חודש. עיין עולת ראייה א, עמ' קסג, ('פרים בני בקר שנים').

³⁰ עולת ראייה א, עמ' קכא, 'הקרבות'; עמ' קנב, 'והנה'.

³¹ גם עולת התמיד באה לכפר על חטא שורשי שנמצא אצלנו באופן אבסולוטי. (עיין עולת ראייה א, עמ' קכו, 'שתרחם').

ההסבר הזה לא בא לשלול בחירה חופשית. הבחירה החופשית היא כל התהליך שהקרבן עובר, החל מהשחיטה ועד עיכולו על המזבח, הם מתארים את התהליך שבו האדם מתברר. אבל הוא מתברר מתוך גדלות אלוהית, לכן תמיד בסופו של דבר נשארת התמצית – תרומת הדשן.

השאלה שהרב שואל היא, אם זו מדרגה כל כך יפה למה היא לא נזכרת בכרייתא שמביא אביי³², למה הכרייתא לא מתחילה מתרומת הדשן? בהקשר הזה הוא מכניס את המושג 'משל הקדמוני'. 'משל הקדמוני' זו המדרגה של ברית אבות שאנו פועלים מתוכה ובתוכה. נכון, יש גם בחירה, הבחירה היא כמו של אדם שנוהג במטוס סילון וכל טעות היא מאוד גורלית. כמו שאומר הלשם, שאף אחד לא עבר את הנסים של עם ישראל ולא את הגיהינום של עם ישראל, הם קשורים אחד לשני. המעלה תמיד יוצרת השיגיונות והשיגיונות הם עמוקים וממשיים. דווקא בגלל העומק והממשות של השיגיונות צריך גם לתקן אותם – אין ענייננו לשבור ולדכא אלא להאיר לאנשים את מה שהם עושים.

והנה התחיל בסדר המערכה בדיוק, שכל עריכה היא כבר דבר שיש לו יחש לסדרים, קדושה דסדרא, ולא התחיל מתרומת הדשן שהיא קודמת, (כקושיית התוספות יומא לג א). כי התמצית החמרית, המצטרפת ליסוד הקדושה, הנשאר במקומו ובמדרגתו, שהוא סוד תרומת הדשן, שעומד בקדושתו גם לאחר שנעשית מצותו (פסחים כו), הרי הוא הוא דוגמת האור העליון, המופיע מאספקלריא המאירה, הנותן דרך למצות המעשיות, חיי עולם של תורת אמת, העומדת לפני סדר זמנים, ולפני כל דבר שיש לו הערכה עם סדר קדימה ואיחור, כי אין מוקדם ומאוחר בתורה, כי היא "משל הקדמוני", משלו של קדמונו של עולם, שהיא אוצרת בקרבה את הכחות, שהם סבות לכל הסדרים המופיעים מכחה, אבל היא בעצמה למעלה היא מכל סדר. (עולה ראה א, עמ' קנב)

קדושה דסדרא

כל המהלך שהלשם תיאר הוא המהלך של בית ראשון ומתן תורה, בבית שני לכאורה יש העולם והסתרה, אבל באמת בבית שני מתגלה קדושה מיוחדת שקשורה לאור תורה שבעל פה, היא 'קדושה דסדרא'³³. במובן שהסברנו מוקדם, זו הארת אלוהים חיים שיוצרת את הסדרים של העולם.

³² יומא, דף לג, עמוד א.

³³ 'מיום שחרב בית המקדש עלמא קאי אקדושה דסדרא ואיהא שמיא רבה דאגדתא'. [מיום שחרב המקדש העולם עומד על קדושה דסידרא ועל קדיש דרבנן]. סוטה, דף מט, עמוד א.

יש שלוש קדושות בהן מקדשים את הקב"ה בתפילת הבוקר, הקדושה הראשונה בכרכת יוצר של קריאת שמע. זו בעצם קדושה של המלאכים ואנחנו רק מספרים שהמלאכים מקדשים את הקב"ה. הקדושה השנייה היא בחזרת הש"ץ, בה אנחנו מקדשים ביחד עם המלאכים. הקדושה השלישית היא קדושת 'ובא לציון', קדושה דסדרא, היא קדושה שעם ישראל מסדר אותה לבר.

קדושה דסדרא היא ההארה של בית שני ושל 'הדור קבלוה'. בבית שני מופיעה היתמות של עם ישראל, שדווקא היא מאפשרת לו לבנות סדרים ולבנות תורה שבעל פה.³⁴ בהמשך נסביר איך בית ראשון ובית שני חוזרים ומתאחדים, שזו בעצם הארת בית שלישי. 'התמצית החומרית' איננה חומר במובן הגשמי, אלא כמו חומר וצורה³⁵, החומר הוא סגולת ישראל וברית אבות.

תורה ומצווה

'התמצית החומרית שעומדת בקדושתה גם לאחר שנעשית המצווה'. בדרך כלל התורה היא מדרגה הרבה יותר גבוהה ממצווה, אבל גם במצווה יש משהו גבוה יותר.

יש שתי סיבות לכך שהמצווה נמוכה מהתורה. הסיבה הראשונה היא, כיוון שהמצווה מאירה רק בשעה שעושים אותה. הסיבה השנייה היא, בגלל שהמצווה באה מאור אלוהי נמוך יותר. התורה היא ממש אור אין סוף,³⁶ ואילו המצוות קשורות לאריך אנפין³⁷.

נפש החיים מכנה את המדרגה הזו של המצווה 'סוד האדם'³⁸, הכוונה לא לאדם עצמו, אלא לאופן שהקב"ה חשב על האדם – אבל עדיין בתוך הקב"ה. כלומר החלום שנקרא 'אדם' מעוצב באופן מסוים, יש לו מבנה ואופי, והוא יוצא לפועל במצוות. בעצם המצוות שאנו עושים הן ביטוי של 'סוד האדם' שהוא ה'אריך אנפין'. זו המשמעות לכך שאיברי האדם מכוונים כנגד רמ"ח מצוות עשה ושס"ה מצוות לא תעשה. אבל התורה (בשונה מהמצווה) שייכת לקב"ה עצמו, היא מלבוש שלו.³⁹

³⁴ עולת ראייה א, עמ' קנב, 'אביי'.

³⁵ עיין מאמר 'קרבת אלוהים', מאמרי הראייה, עמ' 36, (אין אנו).

³⁶ הערה כללית: בעולמות פנימיים כשמדברים על המושג אין סוף, לא תמיד מתכוונים לאור אין סוף עצמו. אלא הרבה פעמים מדרגה גבוהה נקראת אין סוף לגבי מדרגה נמוכה ממנה. בכל מקרה אנו מתכוונים לאור אין סוף עצמו, שהוא הארה יותר גבוהה מהקב"ה שהוא אריך אנפין.

³⁷ בדרך כלל המצווה קשורה לזעיר אנפין (עיין לבוש ההוד ו'), אבל כאן הוא מדבר על אור מאוד מקורי של המצווה שנקרא 'סוד האדם', כדלקמן. [א.ש.ל.]

³⁸ נפש החיים, שער ב, פרק ו. ועיין שער א, פרקים ו-ז.

³⁹ זה קשור לכך שכשרואים חכם מחכמי ישראל מברכים 'ברוך שחלק מחכמתו לבשר ודם', ואילו כשרואים חכם מחכמי אומות העולם מברכים 'ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם'. לכאורה נראה ש'נתן' הוא מדרגה גבוהה

יוצא שהמצוות מאירות רק בשעה שאדם עושה אותן והן ביטוי לחלום שנקרא אדם. לעומתן התורה היא מדרגה הרבה יותר גבוהה, היא כלי אומנותו של הקב"ה⁴⁰, היא השעשוע של הקב"ה במחשבות שקדמו לעולם. אבל בנפש החיים משמע שגם במצווה יש בחינה שהיא באה מאור אין סוף עצמו, מהמחשבות שקדמו לעולם. הבחינה הזו היא התורה שבמצווה. העובדה שבכל מצווה יש פרשה תורנית שממנה היא יוצאת, היא משהו הרבה יותר קדום מהרעיונות של המצווה – זה האפר שנשאר על המזבח, סוד תרומת הדשן.

משל הקדמוני

אין מוקדם ומאוחר בתורה, כי היא משל הקדמוני, משלו של קדמונו של עולם, שהיא אוצרת בקרבה את הכחות, שהם סבות לכל הסדרים המופיעים מכחה, אבל היא בעצמה למעלה היא מכל סדר.

כשהרב מתאר את המושג משל הקדמוני, הוא מדבר על משהו שקודם לסדר. משל הקדמוני לא קשור לקדושה דסדרא, שהיא קשורה להופעת היתמות של עם ישראל בבית שני, שבו הוא בונה את הסדרים. התורה היא מדרגה הרבה יותר קדומה שמגלה את קדמונו של עולם. היא בעצם תיאור של המחשבות האלוהיות שקדמו לעולם, שהן מעל הזמנים.

היכן אנחנו פוגשים את קדמונו של עולם, את המדרגה שלמעלה מהסדר? אנחנו פוגשים אותו בתרומת הדשן. תרומת הדשן היא מה שנשאר בסוף, אחרי כל הבלגן. מה שנשאר בסוף הוא הדבר עצמו.

הדבר הזה דומה ל'בסומא מפיק בסומא'⁴¹. כאשר אנחנו שותים את היין של פורים, השיכרון החיצוני נעלם. אותו הדבר אצלנו, בעצם כל הדמיונות המחשבות וההסברים שיש לנו, הם בסך הכל הרבה בלבול ושטויות, ואם נותנים לכל זה להתפוגג מה שנשאר הוא ההסבר הפנימי האמיתי, שהוא ברית אבות והאין שנמצא בנו כל הזמן.

הדבר שיוצא לנו מההסבר הזה, שכדי להיפגש עם הקדמון לא צריך לחבק את המלך. כשמחבקים את המלך המשמעות היא שאנחנו שתי דמויות שונות, אמנם אנחנו מחבקים אותו אבל בעצם אנו מחבקים רק את הבגדים שלו ולא אחוזים בו. כאן אנחנו ביטוי של המלך, המשל הקדמוני הוא 'משלו'. המדרגה הזו נמצאת בתוכנו, במעמקי האישיות שלנו,

מ'חלק', כי חלק הוא מלשון חלק ונתן הוא מלשון נתינה. אבל המשמעות של חלק היא 'לחלוק עם', מלשון שותפות.

⁴⁰ בראשית רבה, א, א. ועיין פנקסי הראי"ה חלק ב (הוצאת מכון הרצ"ה), עמ' קפא-קפה.

⁴¹ עיין מאמרי הראיה, עמ' 153, 'אגרת הפורים'.

ובעצם היא הדבר הקבוע, היסוד החמרי. האפר שיושב ליד המזבח הוא מי שאנחנו באמת, הוא הגרעין הקשה של האישיות שנשאר אחרי שכל השטריות וכל הבסומא החיצוני נעלם, הוא הדבר היחיד שבאמת אמיתי, ריאלי וממשי.

זה גם מה שהלשם רצה לומר: ביטחון בה' הוא לדעת שלמרות כל הסיבוכים ברית אבות נמצאת, האפר והתמצית נשארים וקיימים, הם היסוד החמרי שלנו. אחרי המדרגה הקיומית הזו באים גם סיבוכים, אבל הסיבוכים יושבים על הפלטפורמה הזו ובאים מכוחה, הם סיבוכים של גודל. לכן אדם שמסתכל על עצמו במבט של צדקות ואומר שלא מגיע לו, הוא חוטא.

נפשי יצאה בדברו

אין חולק על הנקודה שיש ביטול. גם כאשר המלכות של הקב"ה עצמו מופיעה בעולם והכל מלא ברחמים, זו השגחה אלוהית של 'עינא רחימא' שרואה את הכל בטהרתו – ברור שכשהאור הזה מאיר הכל בטל. השאלה מה מתחולל במקום הזה.

אפשר לראות איך הרב מסביר את העובדה שפרחה נשמתם של ישראל במתן תורה, בשונה מאיך שהסברנו בהתחלה.

ואמר רבי יהושע בן לוי: כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה יצתה נשמתן של ישראל, שנאמר "נפשי יצאה בדברו". וכי מאחר שמדבור ראשון יצאה נשמתן, דיבור שני היאך קבלו? הוריד הקב"ה טל שעתיד להחיות בו מתים והחיה אותם, שנאמר "גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה". סעיף החיים שהוא מחיה את העולם המוגבל עם מצריו וגבוליו הלחוצים, בהגלות האור של החיים, הבלתי גבולי, שהוא מקורו, שממנו יונק הסעיף המצומצם הזה את לשד חייו לפי הערך של תוקף ההתגלות אשר להאור השרשי, הסעיף מתכנס הוא אל תוכו, מתבטל אליו, ואורו מתעמעם ומתכהה כנר לפני אבוקה. כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה הזיל את אור החיים העליונים, החיים השרשיים שממעל לכל גבול ומצר, תקלה וקצב, ומתוקף אורו, כהו המאורות הקטנים המוגבלים המחיים את הגוינות, במצבם המצומצם, ויצאה נשמתן של ישראל. מתגבורת החיים אשר לזיו הדיבור האלהי בעצמיות יסודו, נשאבו החיים הענפיים בתוך הנהרה הגדולה של אור החיים העליונים, הבלתי מצריים.

אמנם באין חיים מוגבלים, אין היסוד החי אשר להדיבור האלהי, העומד להאחז בתכונת החיים הסעיפיים, יכול להתגלות, וכי מאחר שבדיבור ראשון יצתה נשמתן, דיבור שני היאך קבלו. אמנם מהיסוד העתיד של אור החיים השלמים, שהם עתידין להיות מופעים בעולם לעת אשר יגלה אור החיים המלאים, השולל את המוות בעצמת חילו, הטל העליון היורד מאת ד', "אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם", רק ממנו יוכל כח עליון להיות מורק גם בחוגי החיים המוגבלים להכשירם אל עליוניות צביונם. והטל שהקב"ה עתיד להחיות בו את המתים, רק הוא בהתקדמו לבא בעתו, בעת אשר אפסו החיים השפלים בכל עצבונם, הוא סגל את החיים של האומה לאותו הגודל העתיד, גם בעת אשר עֶדְן לא בא, ואותו הטל החיה אותם, אם לא באותו הזוהר הרוחני במילואו, באותה האצילות החלוטה של העתיד, יוכל עולם מוגשם לקבל את אור חייו במקום הטל הפניני, גשם נדבות ירד, הונפו בכח אלהי ממעל לכל אותה ההשפלה שהתחיתיות הגולמית היא גורמתן. והנחלה הנהלאה, לא בשום כח אדם נתהותה, כי אם יד ד' היא כוננה לבנות אותה בנין, אשר הודו והדרו יראה רק במלא התיקון של כל העולמים, "אתה כוננתה". (עין איה שבת, פרק תשיעי, צא)

גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה' (תהילים סח י). בעצם אתה נותן את הגשם בנדבה, בברית ולא בזכות. וכש'נחלתך ונלאה', כשהארץ עייפה, אתה בונה אותה.

סעיף החיים

סעיף החיים שהוא מחיה את העולם המוגבל עם מצריו וגבוליו הלחוצים, בהגלות האור של החיים, הבלתי גבולי, שהוא מקורו [של הסעיף], שממנו יונק הסעיף המצומצם הזה את לשד חייו לפי הערך של תוקף ההתגלות אשר להאור השרשי, הסעיף מתכנס הוא אל תוכו, מתבטל אליו, ואורו מתעמעם ומתכהה כנר לפני אבוקה.

סעיף החיים שמחיה את העולם הוא הדיבור האלוהי, הוא סעיף כיוון שהוא רק דיבור אחד. למרות שהוא דיבור של 'אנא נפשי כתבית יהבית' (שבת, קה, ע"א), בכל זאת לגבי הדברים האחרים הוא רק סעיף אחד. כשהסעיף הזה בא להאיר במקום גבולי, מאיר בו אור אין סוף. בעצם אריך אנפין בא להאיר בזעיר אנפין, כשהוא מאיר הוא מאיר בלי גבול, אבל הוא עדיין נקרא סעיף בגלל שהוא רק תמצית של 'הנעלם וגם אין סוף'⁴².

⁴² עולת ראייה א, עמ' נב.

העובדה שאריך אנפין מאיר בזעיר אנפין היא דבר ברור, וגם ברור שלעולם הסעיף לא יהיה מנותק מאור אין סוף. אבל מה שקורה כאן הוא שהסעיף בטל בתוך אור אין סוף שבתוכו – לכן 'יצאה נשמתם של ישראל'.

אפשר גם להסביר אחרת: שהסעיף הוא הנשמה והיא מוארת באור אלוהי. לפי ההסבר הזה הנשמה היא השמחה שרב יהודה רואה כשהוא מגיע לבית חותנו לפני שהוא נכנס פנימה. בעצם היא עדיין שייכת לעולם של הגבולות. עכשיו בא הדיבור האלוהי שהוא האור של התורה, שהוא אור גבוה שהאור הממלא והסובב בטלים בפניו, ואז הנשמה נעלמת.

ביטול

מתגבורת החיים אשר לזיו הדיבור האלהי בעצמיות יסודו, נשאבו החיים הענפיים בתוך הנהרה הגדולה של אור החיים העליונים, הבלתי מצריים.

הרב מתאר כאן איך היש בטל בתוך האין – הנשמה שלהם פשוט נספגה באור אין סוף. אבל התיאור הזה נפלא, הוא לא מתאים להסבר לפיו צריך לשבור את הרוח של עם ישראל, להיות עבד שאומר נעשה ונשמע, לחיבוק הנוראי והמבט בעיניים, אלא הוא תיאור חי, רך ונעים. באמת יש לחלק נטייה להישאב אל הכלל. אפשר להגיד את זה בצורה חריפה: הביטול שמתואר כאן הוא פעולה אנושית ולא פעולה דתית. ביטול דתי הוא כמו שהסברנו בהתחלה. כאן מדובר על אדם שיש לו רק את הטבע שלו, אבל מה הוא יכול לעשות שהטבע הזה הוא אלוהי? ! במקום תהליכים של אתכפיא ואתהפכא ועבודת, יש כאן תהליך של רנסנס. אדם שהיה פרימיטיבי והוא הצליח להגיע לחיים גדולים.

בתור דוגמה: יכול להיות שמוזיקה חילונית יכולה להגיע למדרגות אמוניות הרבה יותר גדולות ממוזיקה דתית, בגלל שהטבע האנושי עובר תהליך של תחיה. ואילו במוזיקה הדתית יכולה להיות שמחה שבאה מתהליך אידיאולוגי שהחיים עצמם לא מדברים בו.

יש מקום להבין את האמירה, שהכפירה הועילה לאמונה בכך שהיא שברה את כל הקליפות. נכון, כל המבנה הדתי נעלם, אבל אנחנו לא נשארים בכל מיני הסברים קנטיאניים וניטשיאניים, אלא באמת יש אהבה בתענוגים **ששואבת** הכל אליה. ההסבר הזה לא מחלן את החיים אלא מקדש אותם.

אבל עדיין אנחנו נמצאים במצב של 'פרחה נשמתם', אז מה עושים?

אמנם באין חיים מוגבלים, אין היסוד החי אשר להדיבור האלהי, העומד להאחז בתכונת החיים הסעיפיים, יכול להתגלות.

מה החיסרון בכך שאין חיים מוגבלים? לכאורה זה דבר נפלא. החיסרון הוא שבכל זאת יש גם יצירה אלוהית. כשם שהתנועה של ההתכללות היא תנועה נפלאה של החיים, שרואים כביכול רנסנס של דבקות בתוך מרחבי אין קץ, בתוך הרצון האלוהי – כך גם היצירה האלוהית היא תהליך טבעי של חיים. לכן אנחנו רוצים גם את היצירה.

באמת עם ישראל היה יכול להישאר בצד הרוחני העליון.⁴³ אפשר גם להכניס כאן את כל התיאור שהנשמה לא רוצה לרדת לעולם עד שכופים אותה. אבל הנקודה כאן שונה, הנקודה היא שהכל מקבל תיאור חם, תיאור ארץ ישראלי. כביכול תיאור אנושי ולא תיאור דתי.

הנקודה היא שהיוצר רוצה לדבר ורוצה ליצור, ואילו לנו יש אהבה עצומה כלפיו והכל בטל ונעלם בתוכו. הדבר הזה קורה בגלל שיש את קדמונו של עולם שנוכח, ואז זה מה שהחיים אומרים, אפילו חיי החול.

תחיית המתים

עכשיו הרב מסביר את ההבדל בין מתן תורה לגאולה של בית שלישי, (בגאולה של בית שלישי יתגלה האור של פורים, אבל בארץ ישראל, במובן השלם):

אמנם מהיסוד העתיד של אור החיים השלמים, שהם עתידין להיות מופעים בעולם לעת אשר יגלה אור החיים המלאים, השולל את המוות בעצמת חילו, הטל העליון היורד מאת ד', "אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם", רק ממנו יוכל כח עליון להיות מורק גם בחוגי החיים המוגבלים להכשירם אל עליוניות צביונם.

'אור החיים השלמים' הוא האור של הקב"ה עצמו, והוא מופיע בהארה של טל. הטל הוא שפע אלוהי שמחיה את הדמות שמתה בגלל הגודל האלוהי שמחיה אותה.

יש כמה סוגי שפע אלוהיים, כגון: 'נהר', 'נחל', 'גשם', כל אלו הם מדרגות שבאות מלמעלה למטה. הטל שונה מהם בכך שהוא פשוט נוכח. לכן המושג 'טל' קשור לאתערותא דלעילא, הוא בא כל הזמן ללא קשר לבקשה.⁴⁴ הטל קשור לשעשועים האלוהיים, שמבחינת הקב"ה אין הבדל בין לפני שנברא העולם לבין אחרי שנברא העולם, הוא האור של האין שהוא בעצם האור הממלא.

⁴³ עיין בעין איה שבת, פרק שני, טז; שמונה קבצים, קובץ א, סה.

בכח"ד לוקחים את המושג הזה בשביל לתאר את שיא הביטול, כלומר: לאחר השבירה של מצרים ולאחר החיבוק של מתן תורה, מגיע האור שמבחינתו אין הבדל בין לפני שנברא העולם לבין אחרי שנברא העולם, הוא ממלא את כל העולמות בשווה, וזה מוחק אותנו לגמרי מכיוון שהאדם כבר לא קיים, פשוט לא נמצא. אבל אצל הרב הוא מוסבר בדיוק הפוך: האור הזה ממלא את העולם, הוא נותן לעולם מתיקות וערך, ובמקום להעלם אנחנו מתמלאים בקיום.⁴⁵

נסכם: מדובר על אור אלוהי עצום שמאיר, ואז הכל נעלם בתוכו. התכונה שמחיייה אותנו מחדש היא הטל. הטל הוא איך שהקב"ה ממלא את העולמות, וכשהוא ממלא את העולמות במקום לבטל אותם הוא מחיייה אותם ונותן להם קיום, הוא נותן להם כוח של תחיית המתים.

הנס של הדור שלנו הוא נס של תחיית המתים, לכן הוא מתגלה בניסא זוטא.⁴⁶ ניסא זוטא מופיע אצלנו בטבע מיוחד, לכן יכול להיות דיבור שנובע מהטבע האנושי שלנו שבסוף יתברר שהוא אלוהי. גם בכל בוקר כשאנחנו אומרים 'מודה אני', זו הארה של תחית המתים.⁴⁷

שאלה: האם הטל מגיע דווקא אחרי שהתמלאנו באור האלוהי?

תשובה: לאו דווקא, לפעמים התהליכים האלו הפוכים. הנקודה היא שככה הקב"ה ברא את העולם, ממילא הטל הוא תהליך שקיים כל הזמן. ברית אבות היא היסוד של היחסים בין הקב"ה לבין עם ישראל, היא לא קשורה ל'אחרי' ול'לפני' אלא היא 'תמיד'. הכוונה של הביטוי 'ממלא' היא, שזו המציאות, רק על גבי הממלא מתחילים לחיות ורק על גבי מתחיל כל התהליך של הבחירה.

שאלה: איך אדם נפגש עם המדרגה העמוקה הזו?

תשובה: אם מנסים 'לתפוס' את המהות היא בורחת, בגלל שזו מדרגה נעלמת,⁴⁸ צריך פשוט לחיות אותה. זו הנקודה הכי פשוטה – אדם חי, חש את האור הממלא, הוא חש את הקיום ואת המציאות שלו. לכן כפי שאומר הלשם אמונה בקב"ה היא ליצור ולפעול, ולא לעשות

⁴⁴ גם הלשם במקור שהזכרנו מסביר שהגאולה באה מאתערותא דלעילא, שזו הדרך שברית אבות פועלת. לכן גם הגר"א כותב שמסתמא הגאולה תבוא בדור שכולו חיב. אבל גם אתערותא דלעילא צריכה קצת אתערותא דלתתא. אתערותא דלתתא היא האמונה והביטחון בעובדה שברית אבות פועלת. הנקודה המעניינת היא, שדווקא מתוך האמונה במדרגת האין שפועלת, יש גם עצמיות צורך וכוח לפעולות של האדם. ממילא המדרגה הזו תבוא לידי ביטוי בתהליכים של 'קמעה קמעה', בציונות ובבחירה חופשית.

⁴⁵ זו המשמעות של 'אהבה רבה'.

⁴⁶ עיין 'שיחה ליום העצמאות – תשע"ג'.

⁴⁷ עולת ראייה א, עמ' ג, 'רבה אמונתך'.

⁴⁸ 'נעלם וגם אין סוף לאחרותו'. עולת ראייה א, עמ' נב.

חשבונות של 'כבשי דרחמנא' אם אני צדיק או לא. אדם שחי ופועל ויוצר ממילא המדרגות האלו נמצאות בתוכו. כלומר ה'עצם' ו'אהבה בתענוגים', מתגלים באופן ממילאי ולא באופן אקטיבי. בניגוד להסבר החבדי לפיו אם לא נעשה פעולה אקטיבית הוא לא יאיר בנו.

המשל לדבר הזה הוא אותו ילד שיושב על הכתפיים של אבא ושואל איפה אבא נמצא. אנחנו חיים בדור של גאולה, דור של מחשבות גדולות ותהליכים גדולים שקורים בנו. כאשר אנחנו מתכחשים אליהם, באים העמלקים, הנחשים, הכלבים וכל המזיקים ונושכים אותנו. הם באים בגלל שנכנסנו הספק ואנחנו כביכול מפקפקים, זה בדיוק אותו חטא של בני ישראל שאמרו 'היש הויה בקרבינו אם אין', אבל אם אדם פועל ועושה ממילא עוצמות החיים נמצאים בו.

אפשר לשאול – איפה האור הזה מונח בפועל בתוכנו? אפשר לפגוש אותו בשני מקומות: בתודעות הגלויות שלנו ובחיים. התודעות הגלויות שלנו הן, או תפילה של השתפכות הנפש וגעגועים⁴⁹, או עמל תורה, כמו שנפש החיים מסביר ששם נמצא אור המלבוש. אבל הוא נמצא גם בתחיית המתים שבתוכנו, בעובדה שאנחנו חיים חיים ארץ ישראלים.⁵⁰ במובן של תחיית המתים אפשר גם להתפלל תפילה פשוטה, פשוט להגיד את המילים ולהשתחרר מהעולם הרגשי, בגלל שלפעמים העולם הרגשי מטעה את האדם.^{51,52}

מודעה רבה לאורייתא

אפשר להסביר את ההבדל בין המושגים 'טל' ו'גשם', שניהם מתארים שפע אלוהי, אבל הגשם הוא שפע רוחני גלוי ונוכח, ואילו הטל נמצא באופן ממילאי בלי ששמים לב.

ההבדל בין השפעים האלו מסביר את ההבדל בין בית ראשון לבית שלישי. בבית ראשון הייתה הארה אלוהית גדולה מאוד, כמו שהרב מסביר על כפיית ההר כגיגית, שהיא באה לקבוע את עומק החיים הישראליים בצורה גדולה כך שאפילו אם אדם בא לקלקל על ידי הבחירה, הוא לא יכול לפגוע בעצם החיים:

אבל כיון שהעצמיות הישראלית מאוחדת עם התורה על פי הכרח כללי של כל היש, אין העברת התורה פועלת כי אם טשטוש חיצוני על מהות האומה,

⁴⁹ בתפילה אדם יכול להיות נפעל מהמדרגה הזו, לחיות את ה'אהבה בתענוגים', להיפגש עם הקב"ה והאהבה שלו לכנסת ישראל. עיין עין איה ברכות, פרק תשיעי, כג; ובשיעורים על סוגיה זו ('המאריך בתפילות').

⁵⁰ עיין 'שיחה ליום העצמאות – תשע"ג'.

⁵¹ נפש החיים, שער ב, פרקים א, יג.

⁵² הנקודה היא שדווקא בחיים הפשוטים שיש בהם עשייה בלי חשבונות, יש הארה אלוהית גבוהה מאוד.

[א.ש.ל.]

אבל התכונה העצמית הרי היא תמיד נשמרת, כי הכלליות שלה היא למעלה מכל יסוד של בחירה ושל אפשרות שינוי. ... והיא המודעא הרבה העליונה מכל בתמיות של מודעות, שאין כונתה של מודעא זו בחלשה לקיום קבלת התורה, כי אם התגלות עליונה שכל מה שאפשר להיות עובר על ידי יצרי לבב האדם מהעברתה של תורה, אינו משנה כלל את תכונתו של הרצון הפנימי העצמי של ישראל, העומד למעלה מכל חירות וחופש בחיירים. (עין

איה שבת, פרק תשיעי, סח)

יוצא שגם בבית ראשון הייתה בחירה. השאלה איך מבינים את הביטוי 'מודעא רבה לאורייתא', אם מבינים כמו רש"י: 'שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם, יש להם תשובה, שקבלנו באונס', יוצא שהוא בא לשלול את הבחירה. אבל בדברי הרב משמע אחרת מרש"י. משמע שכפיית ההר כגיגית הניחה את התורה במעמקי החיים, בטבע הישראלי, ממילא ה'מודעא רבה' מבטאת שהחיים (אפילו אם הם חילוניים) הם אלוהיים והם מגיעים עד אור אין סוף.

הבחירה בבית ראשון הייתה בחירה מיוחדת, היא לא קשורה למושג אוטונומיה שהופיע בעיקר בבית שני, ב'הדור קיבלוה בימי אחשוורוש'. כדי לקיים את הבחירה של בית ראשון היה צורך ביצר הרע גדול:

ומפני הארס הגדול שהוכרח להתכנס עד כדי העמדת הבחירה המעשית במשקל ישר, היה הצורך של יצרא דעבודה זרה להיות מרובה כל כך בעז

כחו. (עין איה שבת, פרק תשיעי, טט)

בבית ראשון סגולת ישראל האירה בצורה מאוד גלויה ויצר הרע נלחם בזה, ובתוך המאבק הזה היה צורך להכריע לכל מיני כיוונים. לעומת מדרגת החיים הזו הבחירה של 'הדור קבלוה' היא ענף קטן.

יש מקור נוסף שהוא מתאר את הבחירה של בית ראשון, הוא משתמש בביטוי מעניין:

אמנם בגיאות ים רהב כזאת, יחוגו וינועו גם כן הגדולים שברכי החובלים. ... עד אין כח במין האנושי ובחיל נפשו, שעם כל רעם גבורתה היא אנושית

וחלשה, להכירה ולהתחזק במעמדה. (עין איה שבת, פרק חמישי, עח)

גם במקור הזה אנחנו רואים חיים אלוהיים ששופעים בשפע גדול, ומנגד כוחות חיים עצומים של עומקים מודעים ולא מודעים שנאבקים בהם. השפה היחידה שיכולה לתאר

את החיים האלו הם המיתוסים. מעל כל הסערות האלו יש רב חובל שיודע להנהיג. משמע שרב החובל מנהיג את החיים עצמם, כמו הנבואה. הנבואה לא מסתכלת על העולם מבחוץ, היא מסתכלת ומנהיגה את העולם מבפנים. בעצם דמות בחירית של בית ראשון הייתה צריכה לשלוט על כוחות חיים ולהנהיג אותם.

מדרגת החיים הזו קשורה לביטוי 'גשם נדבות', הגשם הוא משהו שמניף את הכל.

אבל הטל מתאר את האופן בו הקב"ה ממלא את העולמות. כשהקב"ה ממלא את העולמות הוא לא צריך את המים ואת הזרימה.

לא צריך להבין מכאן שהזרימה נמצאת רק בשביל לעזור לנו, יש לה ערך עצמי. ההופעה האלוהית היא בעלת ערך עצמי, כמו שכתוב על דוד שהוא רצה לכוון את הקודש⁵³, כיוון שבאמת הנושא הוא הקודש ולא אנחנו, הכל הוא שמותיו של הקב"ה.⁵⁴ אבל גם ההופעה בה אנחנו נבדלים מהקב"ה היא בעלת ערך, ובמקום הזה הטל נמצא ומאיר. יוצא דבר מעניין: כשהגשם שוטף ויש נהרות זורמים והנוכחות האלוהית מורגשת, לא כל כך מרגישים את האוטונומיה והחופש של האדם. ואילו דווקא בעולמות הנבדלים אנחנו יכולים יותר לחוש את השעשוע האלוהי שממלא את המציאות, בגלל שמופיע בהם הטל.

הגדול והגיבור

הרב כותב על בית שלישי שהוא בנוי משתי הארות האלו ביחד.⁵⁵ אלו דמויות שיש בהם גם בחינה של שפע סגולי כמו בבית ראשון, וגם בחינה דומה לבית שני של דמות נבדלת בעלת ערך עצמי, שמקבלת את הקב"ה דרך הטל. בבית שני האור של הטל עוד לא הופיע, לכן הם היו יתומים⁵⁶, אבל בבית שלישי מופיע האור של הטל, אור תחיית המתים, והוא מחייה גם אנשים נבדלים, שכביכול נמצאים רחוק מהקב"ה, למרות שהם לא שמים לב לכך. אופי התחייה של הטל הוא שעשוע, השעשוע קשור לתנועה מעצמו לעצמו⁵⁷, תנועה זו קשורה לדמות אוטונומית שיש לה דעת והיא חושבת ומבינה. הטל הוא האור של תורה שבעל פה בתפארתו, אלו בני אדם שיושבים ועמלים בתורה.

הרב אומר שבמצב של מתן תורה היה גשם נדבה, ולעתיד לבוא האור של תחיית המתים מופיע בצורה של טל. לכאורה טל הוא שפע קטן מגשם, וממילא היה צריך להיות ההפך,

⁵³ אגרות ראייה ג, אגרת תשנג, (עמ' כ).

⁵⁴ עיין בעין איה שבת, פרק תשיעי, קמג.

⁵⁵ קשור למאמר של הרב 'גדול וגבור', מאמרי הראיה עמ' 127.

⁵⁶ עולת ראייה א, עמ' קנב, 'אביי'.

⁵⁷ עיין לשם, הקו"ש, שער הפונה קדים, פרק א. עיין גם עולת ראייה א, עמ' א, 'אני'.

שלעתיד לבוא יהיה שפע גדול שיופיע כגשם, וכיום רק קמצוץ קטן של טל בשביל שנוכל לחיות.

התשובה לכך היא שיש משהו מאוד מופלא דווקא באור של הטל בו הקב"ה נוכח ולא נוכח, ואז הצד של היתמות מקבל את ערכו עצמי, כיון שהוא לא צריך לינוק ממקורו. האור הזה מאפשר את הדמות של תלמיד חכם, שעליו נאמר 'עין לא ראתה אלוהים זולתך'.⁵⁸

המהלך הזה יכול להסביר את כל המקומות שבהם משמע שיש התלבטות מה יותר יקר, האם הצד של עמל התורה או הצד של הסגולה. הדוגמאות הן: לוי⁵⁹, רבי יהושע בן חנניה⁶⁰, המלך חזקיה⁶¹, רבי יוחנן בן זכאי⁶² ואחיה השילוני⁶³. אלו דמויות שכאלו חידדו עוד יותר את האופי של בית שני. אבל בעצם יוצא שאור תורה שבעל פה בא לידי ביטוי בשיאו ובמילואו דווקא בבית שלישי בו הטל מאיר. כשהטל מאיר מתברר שהצד של העמל גדול מיתר הצדדים.

הנושא הזה בא לידי ביטוי אצל לאה, כאשר לאה דנה דין בעצמה ורצתה שיהיו שני בנים לרחל.⁶⁴ היא לא מתווכחת עם האבות (שהם הצד של הסגולה), אלא היא 'דנה דין בעצמה' – ביחס של האדם לקב"ה. היא רוצה שיהיו שני בנים לרחל ועל ידי זה היא מכניסה יותר חופש בעם ישראל.⁶⁵ היא מאפשרת דמות אינדיבידואלית שחיה באופן אותנטי, כמו שדוד אומר 'אנוכי תולעת', שגם כאשר חותכים חתיכה היא חיה את כל האור והשפע.⁶⁶

באורות לכאורה משמע שהרב מכריע באופן שונה, הוא כותב ששריד קטן משיחתם של עבדי אבות יותר יקר מהתורה של הבנים.⁶⁷ באמת שיחתם של עבדי אבות היא אור עצום שאין שום סיבה שהוא יעלם, הוא אור מופלא של שפע של גשם ונהרות גדולים, הוא אור של נבואה כמו בית ראשון. הרי ברור שאנחנו מחפשים נביאים כמו ישעיה וירמיה, העובדה

⁵⁸ עין איה ברכות, פרק חמישי, ק"ח.

⁵⁹ עין איה שבת, פרק שישי, ג-ו.

⁶⁰ שהוא נלחם כנגד הנשיאות. עין איה ברכות, פרק רביעי, ו-ח.

⁶¹ עין איה ברכות, פרק ראשון, קלו.

⁶² עין איה ברכות, פרק רביעי, לח.

⁶³ סנהדרין, קב, עמוד א. [עין ב'המספד בירושלים', מאמרי הראיה עמ' 94].

⁶⁴ עין איה, ברכות, פרק תשיעי, קסח.

⁶⁵ בעצם יכול להיות שהיא מאפשרת את כל הדמויות שבאו אחריה, שבחרו בצד העמלי, כיוון שהיא בחרה שתהיה תכונה של מלכות מחוץ להיכל המלך. [א.ש.ל.]

⁶⁶ מאמר 'העיקרים', מאמרי ראיה עמ' 14. ועיין במאמר 'פני משיחך', אסף ג, עמ' 766-760.

⁶⁷ אורות, אורות התחיה, פרק יד. המדרגה של האבות היא הצד הסגולי והתורה של הבנים היא הצד העמלי. עיין אורות, אורות ישראל, פרק ד, ט, [שם זה נקרא טבעי ולימודי].

שאינן נביאים היא מחלה, לוואי שכל עם ישראל יהיו נביאים. כשתשוב הנבואה כל הצד הפיוטי שבעם ישראל יקום ויחיה. אבל למה האור הזה יותר יקר מעמל התורה? באמת האור של התורה יותר יקר – כאשר ישעיה ויחזקאל רואים מחזה אלוהים, הם רואים דמות אדם יושבת על הכיסא⁶⁸ שהיא האור של המצווה, והרי מלבד דמות אדם יש גם את הקב"ה עצמו שהוא הטל. וודאי שגם כשהטל מאיר בבית שלישי, הוא מופיע גם בגשם ובנחלים, ברור שתחזור הנבואה לקדמותה, אבל גם התורה שבעל פה תהיה בשיאה. שתי המדרגות יקרות ושתיהן תופענה.

הסיבה ששיחתן של עבדי אבות יזמך יקרה, היא בגלל שהשיחה של עבדי אבות קשורה למחשבתן של ישראל שקדמה לכל. כמו שהרב כותב על משה ומשיח⁶⁹, משה מתאר את הצד הלימודי, ומשיח בא ומראה שישראל קדמו לעולם, הוא מראה שהצד הסגולי יותר גדול. הנקודה היא שסגולת ישראל היא האין האמיתי, היא ממלאת אותנו כל הזמן – והיא מאירה גם את הטל. האין שמאיר ביקר שיחתן של עבדי אבות, מאיר גם בהשראת שכינה ובנבואה, וגם בתורה שבעל פה ובאור של בית המדרש. לכן 'עין לא ראתה אלוהים זולתך' אלו דווקא תלמידי חכמים שעמלים בש"ס ובפוסקים⁷⁰, האור של האין שמתגלה דווקא בם, הוא הטל.

יוצא שפסגת הדמות האוטונומית, תהיה בבית שלישי, שאז החופש הוא אמיתי וגדול. אי אפשר להסביר את הדמות האוטונומית רק כמו החופש של 'הדור קבלוה כימי אחשוורוש' שהוא ענף קטן לעומת 'כפיית הר כגיגית', כיוון שהרב כותב שבחופש שיש בנו אנחנו הכי דומים לקב"ה⁷¹, לחופש כזה מגיעים דרך הטל.

במתן תורה הייתה תחיית המתים של גשם שהיא רק מעין תחיית המתים שתהיה על ידי הטל. בכל מקרה גם הגשם בא בנדבה, גם הגשם הוא הארה של האין, של ברית אבות. אבל הטל הוא ברית אבות. בבית שלישי מופיע השעשוע של הקב"ה, שהוא גם נוכח כל הזמן בתוך המציאות, וגם מחייה את הדמות האוטונומית בעזרת הטל. הטל הוא תנועה 'מעצמו לעצמו'. הוא קשור לשם הוי"ה, שכאשר ממלאים אותו, ממלאים אותו בחיסור מספר אחד, באות האחרונה שלו הוא תשע ולא עשר, וזה בדיוק המקום של האוטונומיה.

⁶⁸ דמות אדם היא רמ"ח אברים ושס"ה גידים במובן הרוחני אלוהי שלהם, שהם השורשים של המצוות.

⁶⁹ אורות, אורות ישראל, פרק ד, ט.

⁷⁰ עין איה ברכות, פרק חמישי, ק"ח.

⁷¹ אורות הקודש ג, עמ' קה.